

УДК 168.522.316.722

ЧАЛАВЕК НА РОСТАНЯХ КУЛЬТУРЫ XXI СТАГОДДЗЯ: ПОШУКІ НАЦЫЯНАЛЬНАЙ ІДЭНТЫФІКАЦЫІ

канд. філал. навук, дац. **Н.Б. ЛЫСОВА**
(Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт)

У артыкуле разглядаюцца вызначэнні і характарыстыкі нацыянальнай культуры ў сучасных мастацкіх творах беларускай літаратуры. Аўтар адзначае залежнасць літаратурных вобразаў ад культуралагічных тэорый «нацыянальнага». У артыкуле таксама абгрунтоўваецца традыцыйны і новы падыход да адлюстравання ў літаратурных творах пошукаў нацыянальнай самасвядомасці. Калі традыцыйны падыход звязаны з рэалістычнай традыцыяй трагічнага апавядання аб знікненні нацыянальнай культуры, то новы – з літаратурным пераносам нацыянальна свядомага ў рэчышча сімвалічнага, фантастычнага, віртуальнага.

У маладосці каханне можа ўспрымацца як «выпадковая смерць».

(як у песні Земфіры)

Уводзіны. Нацыянальна-культурная адметнасць у ідэалагемах адлюстравана праз зварот да этнаграфічных рэалій, гістарычных падзей, да прыродна-народнага светапогляду, да моўных асаблівасцяў. Але адлюстраванне нацыянальна-культурнай тэматыкі ёсць толькі дэкларацыя, ці пастаноўка праблемы (яе аб'ектыўны бок). У мастацкіх тэкстах прысутнічае вобразнае тлумачэнне тэмы, ці суб'ектыўнае, каштоўнае яе асэнсаванне. Менавіта аўтарская эстэтычная дэкларацыя фіксуе рэфлексію, роздум над тэмай, канцэптуалізацыю асобы, якая ідэнтыфікуе сябе беларусам ці беларускай. Мастацкая рэальнасць фіксуе абавязковыя змены культурных каштоўнасцяў часу. Таму цікава, як змяняецца стаўленне да нацыянальнай ідэнтыфікацыі ў сучаснай беларускай літаратуры. Нас насцярожыла тое, што ў літаратуры (асабліва маладых аўтараў) усё часцей з'яўляюцца здзелкі «кудынскай» у прозе Бахарэвіча), ці адмоўныя самавызначэнні. І ў гэтым артыкуле мы паспрабавалі прасачыць вытокі негатыўнай эстэтычнай ацэнкі нацыянальнага самаадчування.

Некалі ўжо даводзілася пісаць пра невызначанасць ці літаратурную шматлікасць нацыянальнага імя. У творах беларускай літаратуры можна сустрэць такія саманазвы, як крывічы, рускія, беларусы, тутэйшыя і г.д. Разнастайная семантычная традыцыя саманазвы прыйшла ў літаратуру з пашыраным вызначэннем нацыянальнага праз мацярынскую сувязь з часам (моваю) і старажытнейшую ментальнасць. Пошукі свайго імя пераўтварыліся ў літаратурных творах стварэннем герояў з комплексам нацыянальнага самаўяўлення, герояў, якія схільныя да душэўнага мазахізму.

Асноўная частка. Літаратурныя творы, з нагоды іх слоўнай тэхналогіі, вельмі залежныя ад навуковых і ідэалагічных падстаў часу. На асэнсаванні нацыянальна-культурнай адметнасці ў мастацтве слова паўплывала нацыянальная тэорыя. XX стагоддзе пачынаецца з абвяшчэння І. Абдзіраловічам-Канчэўскім (аўтарам кнігі «Адвечным шляхам») канцэпцыі «беларускага шляху» і з апіявання, стварэння руплівага тутэйшага працаўніка беларуса, незалежнага духам. Гісторыка-культурнае тлумачэнне гэтай тэндэнцыі беларушчыны – у яе звычайным хранатопе: паміж моцнымі дзяржавамі з іх геапалітычнымі амбіцыямі ў кантэксце стагоддзяў войнаў і падзелаў тэрыторый. Сярод гэтага трагічнага з пункта гледжання дзяржаўнай самастойнасці гістарычнага шляху літаратурны аповед знаходзіў апірышчы ў ідэалогіі любові да працы на сваёй зямлі і жаданні спрадвечнага багацця ці шчасця. З'яўляліся ўтапічныя літаратурныя творы. Накштальт паэтычнай «сімфоніі» (па трапнаму азначэнню У. Конана) Янкі Купалы «Яна і Я». Дакладней, з'яўляліся творы, дзе героі верылі ў неперажнасць шчасця і любові і адлюстроўвалі сцвярджалны вечны з'яўданнічы вопыт тутэйшага чалавека. Апошнія літаратуразнаўца і культуролаг А. Рагуля тлумачыць псіхалогіяй самазахавання: «Каштоўная арыентацыя на невычэрпнасць магчымасцяў рэальнага прадметнага свету з'яўляецца заканамерным вынікам развіцця спецыфічнага для беларускай культуры жанру ўтопіі, які ў творчасці Якуба Коласа азначаны як “казкі жыцця”. Гэтая форма дакладна адлюстроўвае каштоўнасці змест спецыфічнага тыпу ўтапічнага мыслення, які можна характарызаваць як ахоўна-кансерватыўны» [1, с. 93].

Вельмі хутка ў савецкі час усталяваўся дзве паралельна існуючыя тэорыі: развіццё беларускай культуры ў рэчышчы інтэрнацыянальнага вопыту з наступным знікненнем і адмысловае захаванне беларускай культуры ў яе ідэалізаваным моўна-фальклорным выглядзе. Паміж канцэпцыямі існавала пэўная ідэалагічная дыскусія, але ў літаратурных творах канфліктнасць здымалася трагічным ці песімістычным вырашэннем лёсу тутэйшых моў, земляў, гістарычных параз і маляваннем ідэалізаванага ду-

хоўнага вострава, вясковага ці гістарычнага. Такі падыход некаторыя літаратары называюць зноў «утопіяй» (П. Васючэнка) або «літаратурай крыўды» (А. Глобус), ці «лазаравымі песнямі» (У. Конан). У большасці сваёй беларуская літаратура апявала страту нацыянальнага пачуцця разам са знікненнем топаса, што яго нараджае, – вясковага, сялянскага мацерыка. Да гэтага далучалася сусветная трагедыя найноўшых войнаў, і пісьменнікі стваралі трэнас па ўсім забітым ці па забітаму чалавецтву ў яго гуманістычнай сутнасці.

Літаразнаўца І. Штэйнер, напрыклад, аналізуе савецкую беларускую літаратуру, гаворыць аб «лямантацыйнай аснове беларускага прыгожага пісьменства». Пры гэтым ён праводзіць паралель з апакаліптычнай фантастычнай сусветнай літаратурнай традыцыяй на прыкладзе творчасці С. Кінга і нацыянальным шляхам да скону. Так, І. Штэйнер піша пра творчасць Васіля Быкава і ваенную, калі ён «... сустрэў анёла смерці... або пазней, калі... падспудна адчуў блізкую пагрозу смерці нацыі (як Пімен Панчанка – смерць мовы ў горасна-прабочым запавеце “Развітанне”), яе непазбежную, на ўласны песімістычны погляд, гібель ад уласнай няздольнасці жыць», як пра «... адзіную філасофскую прытчу аб трагічнай долі беларуса, як алегарычнае ўвасабленне адвечнай нацыянальнай трагедыі» [2]. Заўважым, што крытык спрабуе тлумачыць трагедыю нацыі яе «ўласнай няздольнасцю жыць» – з сябе самой. На што звяртае ўвагу і «новы Быкаў» 1990 – 2000-х гадоў, які ў сваіх прыпавесцях аддае дань традыцыі беларускаму шляху (самой назвай кнігі прыпавесцяў «Пахаджане»), але пры гэтым галоўнай тэмай новых «казак жыцця» нацыі робіць адвечную барацьбу і пошукі духоўнага ва ўніверсальных штодзённых праблемах жыцця, асэнсаванне ўнутранай сутнасці беларускай душы, характару, менталітэту, вызначэнню месца нацыянальнаму ў чалавечай супольнасці. У адной з сваіх прыпавесцяў «Музыка» Васіль Быкаў быццам бы гаворыць аб кроўнай еднасці мастака (музыкі) і народа (аб народнасці мастацтва), і калі згіне нацыя, то і яе песняроў стане «да мізэрнага мала». Разам з нацыяй знікае культура – яе «сасмактала цемра з далёкім, як у пачатку, жалобным гулам, ды зорным касмічным бляскам угары. А пасля не застаюся нічога...» [3, с. 157].

Такі класічны падыход да вызначэння нацыянальнага, народнага застаецца і сёння ў літаратурных творах пісьменнікаў старэйшага пакалення. Класічны, на жаль, робіцца інерцыйным. Канешне, час і ў іх творы ўносіць свае праўкі. Напрыклад, да класічнага ўтапічнага тлумачэння беларушчыны дадаецца апакаліптычная ідэя, нацыянальная тэма злучаецца з рэлігійнай. Тэндэнцыя гэтая не новая (нагадаем класічны верш Уладзіміра Караткевіча «На Беларусі Бог жыве», чья назва стала ідыёмай), але сёння яна звычайна праходзіць праз тэму апакаліпсіса, тэму смерці. Найбольш выразна і шырока тлумачыць нацыянальную гісторыю, ментальнасць, сучаснасць праз хрысціянскую сімваліку Рыгор Барадулін. Паэт бачыць выйсце да нацыянальнага асэнсавання ў малітве да Бога: «...Полымнакрыла б’еца трывога/ Нікім не спалоханым матыльком./ Душа беларуская йсціме/ да Бога/ З нябеснаю свечкаю/ з васільком...» [4, с. 21 – 22]. Класік беларускай паэзіі Барадулін гераічна і ўтапічна глядзіць у будучыню нацыянальнай культуры: «Быць Беларусам –/ Гэта значыць,/ Свайго ні гуку не забыць,/ Усё чужое перайначыць,/ Каб Беларусі вечнай быць!/ Быць Беларусам –/ Гэта значыць,/ Вясе́ла з сумнай долі кпіць,/ Да Бога сцежку верай значыць,/ Нагбом з карца надзеі піць./ Быць Беларусам –/ Гэта значыць,/ За родны Край згараць на дым,/ Па-беларуску чуць і бачыць/ На гэтым свеце і на тым» [4, с. 48].

Але акрамя класічнага інерцыйнага абвясчэння канца ці гераічнай фазы нацыянальнай культуры назіраецца і іншае мастацкае адлюстраванне сучаснай гісторыі нацыянальнай культуры. З пачатку перабудовы, калі актыўна з’яўляюцца новыя тэмы і жанры ў беларускай літаратуры, была шырока ўключана ў айчынны дыкурс «Адраджэнская» канцэпцыя нацыянальнага шляху У. Конана, дзе абвясчаецца хвалепадобны прынцып развіцця нацыянальнай культуры, у залежнасці ад набыцця палітычнай вагі і незалежнасці. І геапалітычная канцэпцыя трагічнага знаходжання Беларусі паміж Усходам і Захадам (ідэя, выказаная Канчэўскім) набыла новую пашыраную мастацкую інтэрпрэтацыю. Накшталт, «гульні ў Беларусь» як бильярдным шарыкам у палітычна-гістарычным «карамболі». У аднайменным вершы Васіля Зуёнка ёсць такія радкі: «Глядзіш: вялік зямны абшар,/ Вузэй – Еўропы кавал скарбны,/ А ў цэнтры – Беларусь, як шар,/ Ды не звычайны, а бильярдны» [5, с. 16].

Паняцце гульні, такое блізкае постмадэрнісцкай культуры, з яе цытаваннем, малпаваннем, іроніяй, запаланне культурную прастору Беларусі напрыканцы XX стагоддзя, у тым ліку і прэзентацыю нацыянальна-культурнага літаратурнага тэкста. Калі Уладзімір Караткевіч, ствараючы літаратарны міф пра Беларусь, нават казачныя месцы, імёны, падзеі канкрэтызаваў праз беларускія этнонімы (канкрэтныя назвы мястэчак, ежы, герояў і г.д.), такім чынам рамантазваў нацыянальную гісторыю. То сённяшнія, напрыклад, гістарычныя пісьменнікі для вызначэння нацыянальнага імя карыстаюцца легендарнымі (або казачнымі) – Альбарутэнія, Кудыя, Вавілон, краіна Ра і г.д. Адзін з апошніх раманаў Людмілы Рублёўскай мае назву – «Забіць нягодніка, альбо Гульня ў Альбарутэнію». Калі «нягоднік» – герой далёкіх сталінскіх часоў, то «Альбарутэніяй», ці пошукамі нацыянальнай гісторыі, захапляецца сучасная айчынная моладзь, героі рамана. Пісьменнік Вітаўт Чаропка прапануе адмовіцца ад назвы «беларус» на карысць «літвіна» (яго маніць культура еўрапейскага Адраджэння на Беларусі ў часы Вялікага княства Літоўскага), а яго малады

калега Юрась Барысевіч, перафразіруючы Уладзіміра Караткевіча, апавядае пра гістарычны шлях Айчыны як пра гісторыю краіны птушкі Фенікс.

Сёння ўсё часцей у мастацкай літаратуры абвешчаецца «адсутнасць» нацыянальнай культуры (у яе асэнсаваным масава народным выглядзе) і наяўнасць інтэлектуальна занепакоенага, элітарнага ці фантастычнага вобраза нацыянальнай культуры. Сімвалам аповеду пра сучасную культуру становіцца назва альманаха «рARTisan», прысвечанага беларускай культуры. Але пад гэтай літаратурнай гульнёй хаваюцца ўсё тая ж утапічныя ідэі пахавання нацыянальнага мацерыка культуры, або нежаданне ажыццяўляць нацыянальны праект жыцця ў яго масава прыстасаваным ідэалізаваным выглядзе.

Новая літаратура актыўна выступае супраць антыкультурнага, таго, што прынята называць масавай культурай, культурай кітча. Яна актыўна змагаецца з шаблоннымі лозунгамі і збітымі фразамі, за якімі няма сэнсу, яна за культуру асобы і за шчасце новага чалавека, за эпікурэйскае шчасце інтэлектуальнай размовы, сяброўства, творчасці. Героі сучаснай літаратуры і літаратурнага працэсу (спявадальнасць сучаснай літаратуры дазваляе атажасмліваць гэтыя постаці) усё часцей становяцца вандроўнікамі ці выгнаннікамі. Яны выразна адчуваюць трагізм быцця як у Айчыне, так і за яе межамі (ці без яе). Сімвалічнай, напрыклад, з'яўляецца кніга Альгерда Бахарэвіча «Халоднае сэрца», што складаецца на адну чвэрць з перакладу аднайменнай казкі В. Гаўфа, а на тры чвэрці – з аповеду пра жыццё беларускага перакладчыка за мяжой, у Нямеччыне, у тым жа Гамбургу, што і казачны герой, у час удзелу ў перакладніцкім праекце. Пры гэтым творацца ўстойлівыя асацыяцыі паміж перакладчыкам і героем казкі, замежным арганізатарам праекта і чараўніком. А дараванае імі багатае жыццё абарочваецца стратай сардэчнай раўнавагі, сябе самога, блізкіх. Галоўныя героі казкі і паслямоўя гінучы ва ўсіх сэнсах, прамым і ўскосным, фізічна і без духоўнага апірышча.

Літаратуразнаўца С. Дубавец называе гэтую літаратурную сітуацыю «сыходам беларусаў»: «Без дэкларацый маладое пакаленне інтуітыўна пазбягае міфаў, фантамаў, ідэалогій былых выхавачелей і натхняльнікаў народа. Яны ўжо жадаюць проста жыць, ужо адчуваюць, што проста жыць *тут* немагчыма. І яны сыходзяць. Разам з усёй краінай. Яны вяртаюцца ў Еўропу. Хопіць ім моцы дайсці?» [6, с. 63]. Заўважым, сам крытык, сышоўшы ў Еўропу, небеспадстаўна напрыканцы ставіць пыталнік. Напэўна, таму, што немагчыма лёгка ўвайсці ў чужую культуру, калі пазбавіцца такога моцнага духоўнага апірышча, як нацыянальныя гісторыя, мова, вера, культура.

Нявызначанасць і зменлівасць быцця ў новых ідэалагічных і сацыяльна-эканамічных абставінах (пасля перабудовы) устойліва набывала на літаратурных старонках вобразы масавай культурнай здзічэласці, абмежаванасці. І нацыянальны шлях пераўтвараўся ў «дарогі, што вядуць нікуды», па якім ідзе «жлобская нацыя» (В. Шалкевіч) ці «ахвяра, якая сама выбірае ката» (Р. Барадулін). Сімвалічным стала тады з'яўленне рамана Франца Сіўко «Удог», з аўтарскай назвай нейкай дзіўнай расліны, што пераўтвараецца ў метафару чужаніцы (незразумелай, магутнай, хітрай, як жэрсец), што згубіла беларускую вёску. Раней літаратары бачылі прычыны шматлікіх трагедый беларусаў у дзейнасці знешніх варожых сіл. Цяпер жа яны шукаюць іх ва ўнутраным стане нацыі, як у постмадэрнісцкім літаратурным вопыце Сіўко – у бессэнсоўнай цязе да пітва тутэйшых мужчын і жанчын.

Нават калі сённяшняя крытыка па-ранейшаму абвешчае традыцыю нашых пісьменнікаў ствараць мастацкія творы ў кантэксце «трох кітоў незалежных СМІ: патрыятызму (нацыяналістычнасці), дэмакратызму і еўрапейскасці», літаратуразнаўства не можа не заўважыць у сучасных літаратурных творах «пэўную пагарду інтэлігентнаў-патрыётаў... да НЕ інтэлігентнаў-патрыётаў» [7, с. 310]. Заўважым, што вызначэнне «інтэлігента» ўжываецца тут у яго асучасненым (элітарна-культурным), а не гістарычным сэнсе як правадыра народнай ці масавай культуры. У гэксце апавядання Кастуся Траўна «Жарт» падкрэслена тое, што сучасны герой – шляхціч старажытнага літвінскага роду, а навокал яго статак, біямаса, дзе адсутнічае «герархія, не было мінулага, яе не цікавіла будучыня» [8, с. 310]. Літаратурныя маладыя беларусы ўсё часцей, словамі герояў ужо згаданага рамана «Забіць нягодніка, альбо Гульня ў Альбарутэнію», «лепей за іншых, бо незразуметыя і пры гэтым прасунутыя, і наша Альбарутэнія – таемны ордэн, які дае права на эксклюзіўнасць» [9, с. 77].

Вобраз элітарнага героя, які супрацьстаіць натоўпу, графаманіі, прадстаўлены і ў аповесці Альгерда Бахарэвіча «Ніякай літасці Валянціне Г.». Ён мае гуллівае імя Хадок і блукае ўжо не па хвалях гістарычнай памяці, а па віртуальнаму асабістаму свету мар і сацыяпытанняў, дзе пануе эстэтыка ўсходняй паэзіі. А канкрэтную барацьбу вядзе малады літсупрацоўнік Хадок менавіта з традыцыйнай беларускай літаратурай, якая, на думку героя, стала люстэркам масавай ці народнай пошасці.

Маладая аўтарка Марыя Мартысевіч у кнізе «Цмокі лятуць на нераст» тлумачыць нацыянальную ідэнтычнасць праз вобразы эміграцыі ад булгакаўскага Хлудава, цераз паляка Тарашкевіча, да эміграцыі ў сваёй кватэры. «Думаць Беларусь» падобна ў яе да «выдумляць Беларусь». Але ў той жа кнізе самыя шчымлівыя і пранікнёныя старонкі – пра Палессе, бабулю і дзядулю, балота і камароў. І аўтарка ўпэўнена, што «нельга звесці з сабой краіну (азёры, рэкі... палі, лясы...)» [10, с. 110], можна толькі выхавачь пад пахаю свайго цмока і чакаць, калі той пасля вольнага палёту нарэшце прызямліцца.

Фантастычнае і рэальнае, праблемы нацыянальнай нявызначанасці ў сучасных літаратурных тэкстах цесна пераплецены. І ўсё часцей фантастычнае перамагае, яго сімволіка цягне пісьменніка (ці пісьменніцу) разам з чытачамі ў дзірку цёмнага невытлумачальнага свету. Так атрымалася ў Хрысціны Курчанковай, аўтаркі аповеду «Пыл Вавілонскі», у зборніку сучаснай жаночай прозы «Пакахай мяне, калі ласка...». Яе аповед пра нацыянальны шлях набыў сімволіку забудовы Вавілонскай башні, разыходжанні і пошукі з дапамогай анёлаў дарогі назад, таму што: «Пыл Вавілонскі пахне язмінам, пахне суніцамі пыл вавілонскі, квеценню, глебаю, печаным яблыкам. Татам, зубром, ядлоўцам і попелам...» [11, с. 135 – 136]. Качаткова малое забудову, жыццё каля Башні як гісторыю распада сям’і. Вавілонская башня – гэты сімвал чалавечай ганарлівасці і распутніцтва, пераўтвараецца ў нацыянальны сімвал тугі і гора. Дарэчы да сімвалічнага вызначэння сучаснага стану культуры праз вобраз вежы звярнуўся і пісьменнік старэйшага пакалення Уладзімір Някляеў (апавесць «Вежа»). У сваім, зноў жа рэальна-фантастычным, аповеду пісьменнік малое гісторыю вёскі Каруны з двума знакавымі падзеямі-пабудовамі: Юткавай вежай, якую той будзе, каб вырашыць сучасныя экалагічна-сацыяльныя праблемы (дыхаць на версе горным паветрам), і трохпалубным караблём – ноевым каўчэгам, які некалі дзеля ратавання пабудоваў у вёсцы пан.

Праблема нацыянальнай культурнай нявызначанасці сёння ўсё часцей вырашаецца праз асобныя напрамкі сучаснага пісьменства – фэнтэзі, канцэптуалізм і г.д. Гэтыя жанры і стылі дазваляюць адысці ад рэальнасці ці то ў межы фантастычнай узвесі, дзе перамешаны нацыянальнае і сусветнае, асабістае і сацыяльнае; ці то ў асаблівыя мастацкія тэксты, якія мадэлююцца з дапамогай метафар, бінамінатыўных канструкцый, што не могуць быць адзначана расшыфраваныя. Выразны прыклад такой творчасці – апошнія паэтычныя кнігі Віктара Шніпа «На рэштках храма», «Страла кахання, любові крыж», якія нам даводзілася ўжо аналізаваць [12]. Сённяшняя крытыка называе пашыранасць такіх напрамкаў у сучаснай айчыннай культуры эскапічнай тэндэнцыяй, бегствам ад рэальнасці: «Ад разумення, што немагчыма наладзіць дыялог з тымі, хто побач» [13, с. 18]. Але фэнтэзійная рэальнасць – гэта і вяртанне да каранёў, у іх першасным міфалагічным духоўным вопыце, гэта і спроба знайсці нацыянальна-духоўнае апірышча ў ментальным, бессэнсоўным свеце. Да таго ж гісторыя развіцця літаратуры фэнтэзі пацвярджае той факт, што ўзнікненне такога кшталту літаратуры з’яўлялася адной з формаў пратэсту і незадаволенасці станам культуры і літаратуры.

Нацыянальная нявызначанасць супадае з актыўнымі працэсамі глабалізацыі культуры ў мове, стэрэатыпах. Нацыянальнае імя пачынаецца з асабістага (ці этнічнага). Але сённяшнія імёны даюцца ў большасці сваёй выпадкова, не звяртаючы ўвагу на кроўную сувязь ці этнічныя межы. Мы жывем у шматнацыянальнай сітуацыі, калі нават на могільках (хавалі звычайна на радзіме) можна сустрэць польскія, рускія, беларускія, украінскія і іншыя імёны, а ў літаратуры тлумачэнні беларускасці па-ранейшаму падаюцца праз інтэрпрэтацыю апазіцыі «свой – чужой». Пры гэтым у нашых суседзях з усходу ўздымаецца нацыяналістычная пазіцыя да іншага, апошні ўсё часцей атаясамліваецца з гастарбайтарам, і літаратура падхоплівае палітычную рыторыку. Іншую, але блізкую, тэндэнцыю прэзентацыі чужога можам назіраць у айчыннай літаратуры. Літаратуразнаўца В. Бароўка ў сваёй манаграфіі дае агляд твораў Алега Мінкіна, Юрыя Станкевіча, Алеся Наварыча, Людмілы Рублеўскай, Андрэя Федарэнкі, Франца Сіўко і іншых сучасных пісьменнікаў з пункту гледжання адлюстравання ў іх народнага ўстава і робіць слушныя заўвагі аб нацыянальнай арыентаванасці твораў, дзе «чужынцы... паводзяць сябе як гаспадары, бо не знаходзяць належнага адпору з боку мясцовых жыхароў і ўлад» [14, с. 156], дзе ідзе аповед пра пакаленне беларусаў, «дэнацыяналізаванае самімі абставінамі існавання» [14, с. 168] і дзе адбываюцца «метамарфозы этнічнай памяці» [14, с. 162].

Звычайна асабістае нацыянальнае вызначаецца праз абмежаванне ад іншага, чужога. Зборнік апавяданняў «Паветраны шар» прысвечаны менавіта такой «знешняй сіле,... варажой беларушчыне» [8, с. 8]. У старэйшых аўтараў, чые творы надрукаваны ў зборніку, гэта варажыя сіла мае рэальнае гістарычнае палітычна-сацыяльнае аблічча – ваўкоў-энкэвідыстаў і іх служак, што пераследавалі ўсё нацыянальна свядомае («Воўк прагне крыві» Вячаслава Адамчыка), камуністаў, што непакоіліся больш за мёртвага лідара, чым за рэальна існуючы народ («Рукі прэч ад Лукіча» Сяргея Астраўца). А ў пісьменнікаў новага пакалення – гэта «Азіятка і кампанія» (назва апавядання Аляксандра Афона), фантастычная істота, што пасялілася ў кватэры і патрабуе глядзець серыялы і слухаць шлягеры. Герой апавядання другога маладога аўтара Сяргея Шыдлоўскага – гісторык, археолаг, які не можа дайсці ў сваім творчым захапленні да апошняй кроплі. Ён маладушнічае, уцякае, спыняецца... Таму яму не стаць Вялікім Чалавекам. Можа не стаць Беларусам, а заставацца звычайным чалавекам, такім як усе, адным з масы, не вызначаным нацыянальна, прафесійна, культурна.

Напачатку стагоддзя нацыянальная культура была вызначана тэрэтыкам як цяжкі шлях набыцця свайго шчасця, ці культуры. Напачатку XXI стагоддзя філосаф Алесь Анціпенка і паэтка Аксана Спрычан у SMS-п’есцы «Дарога і Шлях», нягледзячы на наканаванасць шляху для тых, «хто ім ідзе» [15, с. 21] у сусветнай прасторы (і геаграфічна, і пазнавальна), даруюць адзін другому сваю «дарогу» інтэлектуальнай размовы, за якой хаваюцца вечныя пачуцці сяброўства, кахання і любові да Радзімы, на якой

«можна выжыць без усяго» [15, с. 43], бо ў тутэйшым небе «лунаюць мроі тых, хто здольны кахаць. Астатнія – не-прысутныя, адлучаныя ад СУТвы» [15, с. 40]. Заўважым, два ўлюбёных героя існуюць (па-сапраўднаму) толькі ў віртуальнай прасторы, у небе мрояў ці думак. Нават любоў да радзімы і яе сімвалічных месцаў рэалізуецца ў халодных межах нежывога, нерэальнага – каханне як смерць.

Заклучэнне. Новыя аўтары сучаснай беларускай літаратуры ўсё часцей адыходзяць ад традыцый класічнай нацыянальнай літаратуры ў вызначэнні самасвядомасці і характарыстыкі нацыянальнай культуры. Калі раней традыцыйна апявалася страта нацыянальнага пачуцця разам са знікненнем вясковай, ці народнай, культуры, то цяпер прычыны знікнення нацыянальнай самасвядомасці шукаюцца ва ўнутраным стане нацыі. Не-патрыёты са старонак літаратурных твораў усё часцей выглядаюць як не-інтэлігенты, ці прадстаўнікі масавай, “нізкай” культуры – спажыўцы шырпатрэбу.

Аўтары сучаснай беларускай літаратуры, незадаволеныя станам літаратуры і культуры, імкнуча знайсці ментальнае духоўнае апірышча ў віртуальнай прасторы таямнічага, фантастычнага ці рэфлексійнага. Рамантычны гераізм нацыянальных герояў класічнай літаратуры мяняецца на магічнасць, пачуццёвасць, нявызначанасць дзеянняў маладых герояў новай літаратуры.

ЛІТАРАТУРА

1. Рагуля, А. Беларускі культурны феномен у сярэднеўрапейскім рэгіёне / А. Рагуля // Дзяспара. Культуралогія. Гісторыя: матэрыялы IV міжнар. кангр. беларусістаў «Беларуская культура ў кантэксте культур еўрапейскіх краін», Мінск, 6 – 9 чэрв. 2005 г.; пад рэд. А. Мальдзіса, А. Смаленчука. – Мінск: Рэд. газ. «Голас Радзімы», 2006. – 360 с. – Беларусіка / Albaruthenica. Кн. 28. – С. 92 – 97.
2. Штэйнер, І. Трэнас або лямант (Сусветныя фобіі і нацыянальны хорор) / І. Штэйнер // Déjà vu bis: зб. эсэ. – Выд.: ООО ГП-Грант. – 181 с. (Выкладзена на сайце – KAMUNIKAT.org.).
3. Быкаў, В. Пахаджане / В. Быкаў. – Мінск: І.П. Логвінаў, 2008. – 176 с.
4. Барадулін, Р. Босая зорка / Р. Барадулін. – Мінск: ГА Беларускае таварыства «Кніга», 2000. – 177 с.
5. Зуёнак, В. Час зімняга сонцазвароту. Вершы / В. Зуёнак // Дзеяслоў. – 2007. – № 6(31). – С. 5 – 16.
6. Дубавец, С. Русская книга / С. Дубавец. – Мінск: И.П. Логвинов, 2009. – 132 с.
7. Лапіцкая, А. Тры кіты. Асаблівасці развіцця беларускай літаратуры ў кантэксте сучаснай грамадскай думкі / А. Лапіцкая // Дзеяслоў. – 2009. – № 3(40). – С. 309 – 313.
8. Паветраны шар: беларускае мужчынскае апавяданне / В. Адамчык [і інш.]. – Вільня: Ін-т беларусістыкі, 2007. – 334 с.
9. Рублеўская, Л. Забіць нягодніка, альбо Гульня ў Альбарутэнію. Раман-інструкцыя. (Заканчэнне) / Л. Рублеўская // Дзеяслоў. – 2008. – № 3(34). – травень – чэрвень. – С. 16 – 103.
10. Мартысевіч, М. Цмокі лятуць на нераст: эсе ў вершах і прозе / М. Мартысевіч. – Мінск: Логвінаў, 2008. – 112 с.
11. Курчанкова, Х. Пыл Вавілонскі. Аповед / Х. Курчанкова // Пакахай мяне, калі ласка...: зб. сучаснай жаночай прозы. – Мінск: Кнігазбор, 2009. – С. 124 – 136.
12. Лысова, Н.Б. Сімвалічная прастора паэзіі Віктара Шніпа / Н.Б. Лысова // Вестн. Полоц. гос. ун-та. Серия А. Гуманитарные науки. – 2008. – № 7. – С. 158 – 161.
13. Богданова, Г. Побег от реальности. Триолет / Г. Богданова, О. Безлепкина, Л. Рублевская // СБ-«Беларусь сегодня». – 2001. – 5 марта. – С. 18.
14. Бароўка, В.Ю. Мастацкае народнаўства ў беларускай літаратуры XX стагоддзя (на матэрыяле прозы) / В.Ю. Бароўка. – Віцебск: УА «ВДУ імя П.М. Машэрава», 2009. – 211 с.
15. Анціпенка, А. Дарога і Шлях. П’еса / А. Анціпенка, А. Спрычан. – Мінск: Галяіфы, 2009. – 82 с.

Паступіў 22.03.2011

A PERSON AT THE CULTURAL CROSSROADS OF THE XXI CENTURY: IN SEARCH FOR THE NATIONAL IDENTITY

N. LYSOVA

The article explores definition and characteristics of national culture in modern belorussian literary works. The author points out the dependence of the imagery on the culturological theory of the national. The article also describes the traditional and the new approaches to the depiction of the search for the national identity in literary works. While the traditional method is connected to the tradition of the realistic tragic narrative, describing the collapse of the national culture, the new approach actualizes the shift of the national identity to the spheres of the symbolic, the fantastic, and the probable.